

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ В ОКРЕМИХ ВІДНОСИНАХ

FEATURES OF THE APPLICATION OF ADMINISTRATIVE AND ECONOMIC SANCTIONS IN CERTAIN RELATIONS

Щербина В.С., д.ю.н., професор,
академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України,
професор кафедри економічного права та економічного судочинства
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена з'ясуванню особливостей застосування адміністративно-господарських санкцій уповноваженими органами державної влади і органами місцевого самоврядування. Зазначається на непослідовність законодавця у визначенні правової природи, а відтак, і галузевої належності штрафів за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, які в одних законах кваліфікуються як адміністративно-господарські штрафи, а в інших – як фінансові санкції (штрафи). Мають місце також випадки застосування в законодавстві так званих «заходів впливу», які за своєю суттю хоч і є адміністративно-господарськими санкціями, проте дія окремих положень ГК України на них не поширюється. Досліджуючи зміст норм, якими було доповнено ст. 250 ГК України, автори зазначають на некоректність окремих положень, та проблеми, з якими стикаються суди при розгляді справ відповідних категорій.

За результатами дослідження сформульовані пропозиції щодо удосконалення законодавства, що регулює застосування адміністративно-господарських санкцій, з тим, щоб уніфікувати порядок і строки їх застосування незалежно від сфер економіки та особливостей правопорушень, встановити єдиний граничний строк застосування зазначених санкцій та однаковий для всіх суб'єктів господарювання строк добровільної сплати адміністративно-господарських штрафів незалежно від виду правопорушення та сфери економіки, в якій воно вчинене, а також єдиний показник для визначення розміру адміністративно-господарських штрафів. Ці та інші пропозиції, сформульовані в статті, на думку автора, доцільно реалізувати шляхом внесення змін до ГК України та приведення норм законів України у відповідність до ГК України.

Ключові слова: адміністративно-господарські санкції, адміністративно-господарські штрафи, уніфікація норм щодо адміністративно-господарських санкцій.

The article is devoted to clarifying the peculiarities of the application of administrative and economic sanctions by authorized bodies of state power and local self-government bodies. It is noted the inconsistency of the legislator in determining the legal nature, and therefore, the sectoral appropriateness of fines for violating the rules of economic activity established by legislative acts, which in some laws qualify as administrative and economic fines, and in others – as financial sanctions (fines). There are also cases of the application of so-called "measures of influence" in the legislation, which in their essence are administrative and economic sanctions, but the effect of certain provisions of the Economic Code of Ukraine does not apply to them. Examining the content of the norms, which were supplemented by Art. 250 of the Economic Code of Ukraine, the authors note the incorrectness of certain provisions and the problems faced by the courts when considering cases of the relevant categories.

Based on the results of the study, proposals were formulated to improve the legislation regulating the application of administrative and economic sanctions, in order to unify the procedure and terms of their application regardless of the economic spheres and the specifics of offenses, to establish a single maximum term for the application of the specified sanctions and the same for all economic entities the term of voluntary payment of administrative and economic fines regardless of the type of offense and the sphere of the economy in which it was committed, as well as a single indicator for determining the size of administrative and economic fines. These and other proposals formulated in the article, according to the author, should be implemented by making changes to the Economic Code of Ukraine and bringing the norms of the laws of Ukraine into compliance with the Economic Code of Ukraine.

Key words: administrative and economic sanctions, administrative and economic fines, unification of norms regarding administrative and economic sanctions.

Вступ. Адміністративно-господарські санкції є одним із видів встановлених Господарським кодексом України (далі – ГК України) та іншими законами санкцій, що застосовуються до суб'єктів господарювання за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності.

Нормативно-правове регулювання видів адміністративно-господарських санкцій, умов та порядку їх застосування здійснюється ГК України та іншими законодавчими актами. Втім, встановлені адміністративно-господарські санкції можуть бути виключно законами (ч. 2 ст. 238 ГК України).

Значна кількість законів, норми яких по різному регулюють відносини щодо застосування адміністративно-господарських санкцій, зумовлює потребу в поглибленому дослідженні існуючих проблем та виробленні пропозицій і рекомендацій щодо їх вирішення.

Аналіз наукових джерел. В наукових публікаціях висвітлювалися окремі проблеми застосування адміністративно-господарських санкцій в окремих видах відносин [1; 2; 3; 4; 5; 6], проте ці дослідження носять фрагментарний характер і не розкривають всіх особливостей, встановлених як законами, зазначеними в ч. 2, 3 ст. 250 ГК України, так і та низкою прийнятих останнім часом нових та внесення змін до чинних нормативно-правових актів.

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні особливостей встановлення адміністративно-господарських санкцій в законах України та з'ясуванні галузевої належності інших подібних до них санкцій з тим, щоб сформулювати пропозиції щодо їх уніфікованого регулювання, зокрема, шляхом внесення відповідних змін до ГК України, спрямованих на розв'язання існуючих проблем.

Виклад основного матеріалу. Частина 2 та 3 ст. 250 ГК України, якими ця стаття була доповнена в 2010-2021 роках, не дістали належного висвітлення в літературі, почнемо з них, оскільки їх зміст потребує окремого аналізу.

Зазначена стаття з назвою «Строки застосування адміністративно-господарських санкцій» в початковій редакції встановлювала, що адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше, як через один рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом (ч. 1 ст. 250 ГК України).

Частина 2 ст. 250 ГК України встановлює, що дія цієї статті [точніше було б «частини 1 цієї статті». – В. Щ.] не поширюється на штрафні санкції, розмір і порядок стягнення яких визначені Податковим кодексом України,

законами України «Про валюту і валютні операції», «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні послуги» та іншими законами України, контроль за дотриманням яких покладено на податкові та митні органи.

Формулювання наведеного застереження, на нашу думку, є некоректним, з кількох підстав.

По-перше, штрафні санкції, передбачені Податковим кодексом України (ст. 111), іменуються фінансовими (штрафними) санкціями, а не адміністративно-господарськими штрафами, тобто не відносяться до адміністративно-господарських санкцій, підтвердженням чому є матеріали судової практики, в яких розмежовуються фінансові санкції і адміністративно-господарські санкції.

Так, розглянувши справу, в якій, зокрема, постало питання щодо можливості одночасного притягнення фізичної особи-підприємця до відповідальності за частиною другою статті 265 КЗпП України та частиною третьою статті 41 КУпАП за фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в п. 26 постанови від 21 грудня 2018 року у справі № 814/2156/16 [7] зазначив, що за змістом частин 3, 4 статті 265 КЗпП України штрафи, накладення яких передбачено частиною другою цієї статті, є фінансовими санкціями і не належать до адміністративно-господарських санкцій, визначених главою 27 ГК кодексу України, а в п. 30 цієї ж постанови, – що штраф за частиною 2 статті 265 КЗпП України є фінансовою санкцією, яка накладається постановою уповноваженої посадової особи Держпраці, що може бути оскаржена в судовому порядку, а штраф за частиною 3 статті 41 Кодексу України про адміністративні правопорушення є адміністративною відповідальністю і накладається згідно із рішенням суду за результатами розгляду справи про адміністративне правопорушення.

Водночас у п. 39 постанови суд дійшов висновку, що правопорушення, передбачені у частині 2 статті 265 КЗпП України так само, як і правопорушення, передбачені у частині 3 статті 41 КУпАП, належить до адміністративної відповідальності.

Не погодившись з останнім висновком, об'єднана палата Верховного Суду у постанові від 22 грудня 2020 року у справі № 260/1743/19 [8] дійшла висновку про наявність підстав для відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в п. 39 постанови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду.

Натомість, об'єднана палата Верховного Суду сформулювала, зокрема, правовий висновок, з яким слід погодитися, відповідно до якого штрафи, передбачені статтею 265 КЗпП України, є заходами фінансової відповідальності, а тому підстав відносити їх до заходів адміністративної відповідальності немає. До речі, такий висновок Верховного Суду, як і положення ст. 111 Податкового кодексу України, щодо фінансової відповідальності – відповідь тим, хто з посиланням на п. 22 ч. 1 ст. 22 Конституції України заперечує існування господарсько-правової відповідальності. При цьому ними не береться до уваги Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) [9], в п. 1.1 якого зазначено що положення пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України треба розуміти так, що ним безпосередньо не встановлюються види юридичної відповідальності. За цим положенням виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, а також

діяння, що є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями як підстави кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, та відповідальність за такі діяння. Зазначені питання не можуть бути предметом регулювання підзаконними нормативно-правовими актами.

В інших законах, зазначених в ч. 2 ст. 250 ГК України штрафні санкції іменуються **заходами впливу** (ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», ст. 14 Закону України «Про валюту і валютні операції», ст. 84 Закону України «Про платіжні послуги»), що їх застосовує Національний банк України як «особливий центральний орган державного управління» (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Національний банк України»), тобто теж не відносяться до адміністративно-господарських штрафів.

По-друге, зазначені в ч. 2 ст. 250 ГК України закони, крім штрафних санкцій, охоплюють і інші заходи впливу – письмове застереження; обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів валютних операцій; зупинення або відкликання (анулювання) ліцензії, ліквідація юридичної особи тощо, з чого напрашується висновок про те, що на ці та інші заходи впливу (крім штрафних санкцій) дія ч. 2 ст. 250 ГК України поширюється, з чим не можна погодитися, оскільки заходи впливу, щодо яких йде мова, не є адміністративно-господарськими санкціями.

По-третє, застосування в ч. 2 ст. 250 ГК України конструкції «іншими законами України, контроль за дотриманням яких покладено на податкові та митні органи» є неконкретним, що може призвести до неправильного застосування законодавчих приписів і порушення прав суб'єктів господарювання.

Наведені аргументи дають підстави для висновку щодо недоцільності доповнення ст. 250 ГК України частиною 2 в існуючій редакції, а тому зазначену частину доцільно виключити.

Інше формулювання вжите законодавцем в ч. 3 ст. 250 ГК України: тут йдеться не лише про штрафні, а взагалі про всі адміністративно-господарські санкції, передбачені законами України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції», «Про загальну безпечність нехарчової продукції» та «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів», на які не поширюється дія ч. 1 ст. 250 ГК України.

А чи дійсно ці закони встановлюють адміністративно-господарські санкції в розумінні ст. 238 ГК України?

Звернемося до Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» [10], в якому відсутня згадка про адміністративно-господарські санкції; натомість цей Закон (ст. 22) оперує терміном **«заходи ринкового впливу»**.

Що стосується адміністративно-господарських санкцій, встановлених ст. 15 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» [11], то в ній йдеться лише про адміністративно-господарські санкції у вигляді штрафу, які відповідно до статей 239 та 241 ГК України доцільно було б іменувати адміністративно-господарським штрафом.

Так само адміністративно-господарські санкції у вигляді штрафу, які теж доцільно було б іменувати адміністративно-господарським штрафом, встановлені ст. 25 Закону України «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» [12].

Виходячи з викладеного, вважаємо за доцільне виключити з ч. 3 ст. 250 ГК України слова «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції».

Загалом, порівняльний аналіз положень ч. 1 ст. 250 ГК України і законів України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» та «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» свідчить про невелику, проте суттєву різницю, яка полягає в різних строках застосування адміністративно-господарських санкцій: якщо

ч. 1 ст. 250 ГК України обмежує строк застосування таких санкцій одним роком з дня порушення суб'єктам господарювання правил здійснення господарської діяльності, то зазначені закони, як і деякі інші, не зазначені в ст. 250 ГК України нормативно-правові акти встановлюють трирічний строк, що навряд чи сприяє забезпеченню як ефективності каральної та виховної (попереджувальної) функції юридичної відповідальності у вигляді застосування адміністративно-господарських санкцій, так і належній реалізації уповноваженими державними органами та органами місцевого самоврядування свого права щодо застосування адміністративно-господарських санкцій. Зазначимо, що при збільшенні кінцевого строку застосування санкцій шестимісячний строк з дня виявлення правопорушення, встановлений ч. 1 ст. 250 ГК України, зберігається і в зазначених законах, і в інших законах, не зазначених в ч. 3 ст. 250 ГК України.

Видається, що незалежно від сфер суспільних відносин, в яких за порушення правил здійснення господарської діяльності законами встановлені адміністративно-господарські санкції, з метою уніфікації строків їх застосування, в законодавстві доцільно встановити єдиний кінцевий строк – один рік з дня вчинення правопорушення.

Так само видається за доцільне встановити єдиний показник для встановлення розмірів адміністративно-господарських штрафів незалежно від виду відносин, в яких вчинено правопорушення, оскільки сьогодні існують такі жодним чином не обґрунтовані показники як: неоподатковуваний мінімум доходів громадян (ч. 1 ст. 20 Закону України «Про ціни і ціноутворення», ч. 1 ст. 126 Закону України «Про електронні комунікації»), мінімальна заробітна плата (ч. 3 ст. 25 Закону України «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів») тощо.

Слід зазначити, що в деяких випадках законодавець живає заходів щодо приведення положень окремих законів до приписів ГК України щодо застосування адміністративно-господарських санкцій.

Так, враховуючи, що згідно з ч. 1 ст. 3 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [13] Фонд гарантування вкладів фізичних осіб є установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків у випадках, встановлених цим Законом, цілком обґрунтованою є пропозиція авторів законопроекту № 3546-ІХ «Про внесення змін до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» щодо вдосконалення діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» замінити в чинному Законі слова «адміністративно-господарської санкції» словами «заходи реагування», оскільки суб'єктами застосування адміністративно-господарських санкцій згідно з ч. 1 ст. 238 ГК України можуть бути лише уповноважені органи державної влади або органи місцевого самоврядування.

Після набрання чинності зазначеним законом відповідних змін має зазнати і Положення про порядок накладення адміністративно-господарських санкцій Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, норми якого, крім того, термінологічно доцільно узгодити з приписами процесуальних кодексів, замінивши в Положенні слова «рішення за справою», «рішення по справі», «порушення провадження», «закриття справи» тощо відповідними термінами процесуального законодавства.

Проблемна ситуація має місце і щодо застосування встановлених ч. 1 ст. 20. Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [14] адміністративно-господарських санкцій за кожне робоче місце, призначене для працевлаштування особи з інвалідністю і не зайняте особою з інвалідністю.

Чи дійсно санкції, що застосовуються відповідно до ст. 20 цього Закону, за своєю правовою природою є адміністративно-господарськими в розумінні ГК України?

Нагадаємо, що відповідно до ст. 238 ГК України адміністративно-господарські санкції застосовуються до суб'єктів господарювання за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності. Виходячи з поняття господарської діяльності як діяльності суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямованої на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ч. 1 ст. 3 ГК України), працевлаштування суб'єктом господарювання осіб з інвалідністю на відповідні робочі місця навряд чи можна вважати здійсненням господарської діяльності, а працевлаштування – порушенням правил здійснення господарської діяльності. На відміну від приписів ч. 1 ст. 238 ГК України, згідно з якими адміністративно-господарські санкції застосовуються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування, тоді як санкції, встановлені Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», сплачуються підприємствами, установами, організаціями самостійно. При цьому зазначений Закон не називає цих суб'єктів суб'єктами господарювання.

Насамкінець, строки, визначені ст. 250 ГК України, не застосовуються до правовідносин із стягнення цих санкцій (ч. 4 ст. 20 Закону). Та й стягнення у цьому випадку немає, а є добровільна сплата.

Наведені ознаки так званих «адміністративно-господарських санкцій», встановлених ст. 20 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», які насправді є нічим іншим, як штрафом, що значною мірою виконує компенсаційну функцію (свідченням цьому є положення ч. 1 ст. 20 Закону, згідно з яким сума санкцій визначається в розмірі середньої зарплати на відповідному підприємстві, в установі, організації), дають підстави для висновку про те, що вони не відповідають ознакам адміністративно-господарських санкцій, встановленим ГК України.

Завершуючи розгляд питання щодо санкцій, встановлених Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», зазначимо на безпідставність існування затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 70 «Деякі питання реалізації норм Законів України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» та «Про зайнятість населення» [15] Порядку сплати підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами, що використовують найману працю, суми адміністративно-господарських санкцій та пені за невиконання нормативу робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю. Змінами, внесеними Законом України від 16 жовтня 2012 р. № 5462 [16] з ч. 7 ст. 19 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» були виключені слова «та сплати ними адміністративно-господарських санкцій». Таким чином, сьогодні статті 19 і 20 Закону не містять положення про те, що Кабінет Міністрів України визначає порядок сплати адміністративно-господарських санкцій. Отже, оскільки існування зазначеного Порядку Законом не передбачене, він підлягає скасуванню.

Зі скасуванням Порядку, який, крім іншого, встановлює, що порядок нарахування пені та встановлення строку її сплати затверджуються Мінсоцполітики (абз. 2 п. 4), має бути скасований і відповідний наказ Міністерства праці та соціальної політики [17], яким такий порядок встановлено, оскільки, зокрема, положення підпункту 3.1 в частині визначення розміру пені суперечить ч. 6 ст. 231 ГК України, а положення підпунктів 3.1, 3.4, 3.6 та розділу 4 в частині строку нарахування пені – ч. 6 ст. 232 ГК України.

Висновок. Проведене дослідження законодавства та практики його застосування судами свідчить про

потребу в чіткому законодавчому визначенні поняття та видів адміністративно-господарських санкцій, розмежуванні таких понять, як «заходи впливу/реагування» і «адміністративно-господарські санкції», що, зокрема, дасть змогу реалізовувати відповідні механізми їх застосування та оскарження.

На нашу думку, потребують законодавчого врегулювання відносини щодо: а) встановлення в законах, норми яких регулюють відносини щодо здійснення господарської діяльності у певних галузях і сферах економіки, конкретних видів адміністративно-господарських санкцій та конкретних розмірів адміністративно-господарських штрафів, передбачивши застосування диференційованих розмірів штрафів на зразок «до 10 відсотків річного доходу» або «від 3000 до 100000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» лише у разі наявності методик розрахунку штрафів у відповідних сферах, затверджених уповноваженими органами; б) встановлення єдиного граничного строку застосування адміністративно-господарських санкцій тривалістю в один рік з дня скоєння правопорушення незалежно від виду правопорушення та сфери відносин, в яких

воно вчинене; в) встановлення однакового строку добровільної сплати суб'єктами господарювання адміністративно-господарських штрафів після одержання рішення уповноваженого органу про їх стягнення та єдиного порядку нарахування і розміру пені за несвоєчасну сплату адміністративно-господарських штрафів; г) найменування акта уповноваженого органу (рішення, постанова тощо) про застосування адміністративно-господарських санкцій; ґ) визнання акту уповноваженого органу про застосування адміністративно-господарських штрафів виконавчим документом шляхом конкретизації відповідного положення в Законі України «Про виконавче провадження»; д) унеможливлення зменшення уповноваженими на застосування адміністративно-господарських штрафів органами розмірів зазначених штрафів, встановлених відповідними законами, як дій, що містять корупційні ризики.

Вважаємо, що викладені пропозиції могли б бути реалізовані шляхом внесення відповідних змін до Глави 27 ГК України і приведення законів України у відповідність до положень Кодексу, що сприяло б уніфікації законодавства про адміністративно-господарські санкції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лещенко Н.С. Господарсько-правові санкції за порушення позадоговірних зобов'язань у сфері капітального будівництва: види та особливості застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2018. Серія ПРАВО. Випуск 51. Том 1. С. 124–127. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/>
2. Тимошенко М. Проблеми застосування адміністративно-господарських санкцій щодо суб'єктів надання освітніх послуг. *Юридичний вісник*. 2020. № 6. С. 201–206. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v6_2020/25.pdf
3. Часовников Д.В. Адміністративно-господарські санкції за правопорушення на ринку цінних паперів. 12.00.04. Автореф... канд. юрид. наук. Вінниця. 2021. 19 с.
4. Моїсєєв Ю.О., Уралова Ю.П. Щодо застосування оперативного-господарських та адміністративно-господарських санкцій до суб'єктів посередницької діяльності у сфері страхування. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2017. № 1–2. С. 42–49.
5. Мельник А. Окремі види адміністративно-господарських санкцій у сфері з перевезення контейнерних вантажів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 55–63.
6. Кравцова І. Штраф за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства як вид адміністративно-господарської санкції. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 89–95.
7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21 грудня 2018 р. у справі № 814/2156/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78771378>
8. Постанова Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного адміністративного суду від 22 грудня 2020 р. у справі № 260/1743/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93708687>
9. Рішення Конституційного Суду України від 30 травня 2001 року у справі № 1-22/2001 у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text>
10. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2735-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17#Text> (дата звернення: 25.01.2024 р.).
11. Про загальну безпечність нехарчової продукції : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2736-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2736-17#Text> (дата звернення: 25.01.2024 р.).
12. Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів : Закон України від 20 вересня 2022 р. № 2614-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-20#Text> (дата звернення: 25.01.2024 р.).
13. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text> (дата звернення: 25.01.2024 р.).
14. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 березня 1991 р. № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 25.01.2024 р.).
15. Деякі питання реалізації норм Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» та «Про зайнятість населення» : постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2007-p#Text> (дата звернення: 25.01.2024 р.).
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства соціальної політики України, інших центральних органів виконавчої влади діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів: Закон України від 16 жовтня 2012 р. № 5462-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5462-17#Text> (дата звернення: 25.01.2024 р.).
17. Порядок нарахування пені та її сплати: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 15 травня 2007 р. № 223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0552-07#Text> (дата звернення: 25.01.2024 р.).